

**ПРЕСЕЧНИ ТОЧКИ МЕЖДУ БЪЛГАРСКАТА И ЧЕШКАТА
СИНХРОННА ЛЕКСИКОЛОГИЯ
ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XX ВЕК**

Йорданка Трифонова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Синхронна лексикология – нова област лингвистики, която възникла во второй половине XX века в результате поиска эффективных способов общения человека с машиной. В статье рассматривается и сравнивается развитие данной лингвистической дисциплины в Болгарии и Чехии во второй половине прошлого века в условиях активного сотрудничества, в том числе по геополитическим причинам. Сопоставляются время возникновения и статус синхронной лексикологии в национальных филологических науках, принципы исследования в основных научных работах. Делается вывод о том, что, в отличие от других областей языкознания – фонологии, грамматики, актуального членения предложения, теории литературного языка, принципы Пражской лингвистической школы оказывают слабое влияние на болгарскую синхронную лексикологию. Это обусловлено комплексом причин, но главная из них – неприменение принципов структурного метода. С другой стороны, в чешской лингвистике отчетливо наблюдается лексикализация грамматики, которая у нас отсутствует, в известной мере в силу того, что, в отличие от чешского, болгарский является „грамматическим“ языком, в котором предикативные отношения чаще выражаются за пределами лексической единицы.

Synchronic lexicology is a new branch of linguistics developing fast throughout the world in the second part of the 20th century as a result of the search for effective ways of communication between humans and machines. The article reviews and compares the development of this branch in Bulgaria and the Czech Republic in the second half of the past century in the context of intensive cooperation instigated for various reasons, including geopolitical ones. The article compares and contrasts the time of initial development of the branch, the status of lexicology within the scope of the respective national philological sciences and the basic principles of research as these are reflected in major publications in the field. The conclusion is drawn that unlike other fields of philological research – phonology, functional sentence perspective, theories of standard languages – the principles of the Prague school of lexicology has exercised a markedly weak influence on Bulgarian synchronic lexicology. The reasons are complex, but leading among them is the non-application of the methods of structuralism. On the other hand, a significant level of lexicalization of grammar is observed in Czech linguistics, which is lacking in Bulgarian linguistics. Furthermore,

unlike Czech, Bulgarian is a fairly “grammatical language“ in which predicative relations are more frequently encoded outside the single lexical unit.

Ключови думи: синхронна лексикология, Пражка школа, лексикализация на граматиката, структурализъм, бохемистика

Key words: synchronic lexicology, the Prague school, lexicalization of the grammar, structuralism, Czech studies

Стогодишнината от рождението на проф. Светомир Иванчев е добър повод да се разгледат отношенията на нашата езиковедска наука с езиковедските науки на родствените с българския езици, както и особеностите на българските езиковедски дялове в сравнение със съответните дялове в тези езици. Освен българист и славист, Св. Иванчев бе и най-изтъкнатият български бохемист през ХХ в. Ролята на чешката езиковедска наука за развитието на българското езикознание е обсъждана многократно. Може да се приеме за установено, че „след Втората световна война Пражката школа играе, наред със съветската лингвистична мисъл, съществена роля за методологическото и теоретическото обновяване на езикознанието в България“ (Boyadzhiev/Бояджиев 1989: 48). Сред областите, за които се смята, че са повлияни от пражката лингвистика – фонология, структурна граматика, актуално членение на изречението, теория на книжовния език – не се посочва синхронната лексикология (по-нататък СхЛ). Целта на статията е да обсъди взаимоотношенията между двете лингвистични традиции именно в тази област. Поради неразработеността на проблематиката се разглежда възникването на СхЛ като изследователска област, статутът ѝ в националните филологически науки през този период, принципите на изследване в основните трудове и въз основа на това се характеризират взаимоотношенията между двете СхЛ.

Предпоставки за възникване на СхЛ

Практическата задача на езикознанието през втората половина на ХХ в. – да създаде ефективен начин за общуване между човека и машината (компютъра) – предопределя насочването на лингвистиката към изследване на лексикалното значение в синхронен план. Акцентът върху практическите потребности не подценява научните фактори, допринесли за подобно развитие: а) утвърждаването на структурния подход във фонологията и морфологията, породило необходимост от синхронен поглед и към лексиката; б) постиженията на модерната етимология при изследване на значението в диахронен план, които логично засилват интереса към синхронното му

изучаване; в) непрекъснатите занимания на философите и логиците с проблемите на назоваването и значението.

„Лексикализацията“ на езикознанието в световен мащаб получава отражение в българската и чешката филология в съответствие с установяването на съвременната им лексикална норма¹. Както е известно, то е протекло по различен начин и в различно време. Въпреки това възникването на СхЛ в двете лингвистични науки се помества в едни и същи времеви граници – 30-те години на миналия век. За чешките езиковеди СхЛ води началото си от тезисите на Пражкия лингвистичен кръжок, където е посочено, че „към теорията на номинацията (rojmenování) се отнася и лексикалната семантика, изследването на понятийните области, представени в речниковия фонд, типовете мотивация на номинативните единици, начините за създаване и заемане на думи. Според това широко схващане по-голяма част от отделните сектори на лексикологията и теорията на номинацията се застъпват“ (Filipец 1979: 15). Българските лексиколози също поставят възникването на лексикологията през този период, тъй като в монументалния труд на Б. Цонев *История на българския език* (1934–1937) е обособен раздел *Семантика*. Под това понятие обаче авторът разбира етимология и се интересува главно от заемките, затова изследванията му, наред с изследванията на Ст. Младенов и Ст. Попвасилев, поставят началото на научната етимология и диахронната лексикология, а не на българската СхЛ (Paгeвeв/Първeв 1979: 14). Още тези първоначални факти са показателни за различните начални позиции на СхЛ в двете езиковедски науки.

Така глобалният устрем към значението през ХХ в. – първоначално на думата, а впоследствие и на цялото изказване – води до: а) утвърждаване на СхЛ като важна част от съответната национална наука за езика, б) промени в начина на представяне на думите в речниците и в самите речници. Предмет на разглеждане тук ще бъдат първият вид последици от „лексикализацията“ на лингвистиката, а именно – пресечните точки и разминаванията, приликите и разликите във възникването и налагането на СхЛ като езиковедска дисциплина в България и Чехия през втората половина на ХХ в.

Предпоставки за сътрудничеството

За реални научни контакти между двете СхЛ може да се говори от 50-те години на миналия век. Белези на сътрудничество преди този период се откриват само на лексикографско равнище – в отпечатаните речници

---

¹ Определението за лексикална норма в последния български лексикологичен труд се основава на разбирането за езикова норма на Пражкия лингвистичен кръжок, популяризирано в българското езикознание от М. Виденов (BLF/БЛФ 2013: 726–731).

(Rangelova, Mladenova/Пангелова, Младенова 2000), христоматии с текстове и пояснения към тях. Освен от световния семантичен тренд подемят на СхЛ и засилването на връзките между чешката и българската лексикология през този период са благоприятно повлияни от геополитическото разделяне на Европа след войната, довело до засилване на интереса към славянските езици в световен план (Kutsarov/Куцаров 2002: 7).

В България този подем се изразява във възникване и утвърждаване на самостоятелни славистични катедри (отделно от българистичните) първоначално в София, а по-късно и в други университетски центрове (Велико Търново, Пловдив, Благоевград). Наред с това се разширява дейността на създадената още преди войната и подкрепяна от държавата институция, занимаваща се с въпросите на езика, т.е. Института за български език.

В Чехия (Чехословакия), смятана за родина на славистиката, славистичните институции – *Seminář pro slovanskou filologii*, *Slovanský ústav*, *Slovanská knihovna* – съществуват далеч преди Втората световна война. Новата геополитическа обстановка води до промени, затрудняващи нормалното им функциониране, но въпреки това те са утвърдени институции, с които новоорганизираните филологически катедри и институти в България установяват контакти.

Така за разлика от периода преди войната, когато може да се говори главно за индивидуални, лични контакти между българските и чешките езиковеди (Petr 1989; Kutsarov/Куцаров 2002: 532), в следвоенните години формата на сътрудничество между учените е институционализирана. Езиковедите от двете страни се запознават с постиженията на колегите си чрез командировки по държавни договори за сътрудничество между академичните институции (напр. Mutafchiev/Мутафчиев 1957); чрез езиковите лекторати в Прага и София, които са “проводник на научен обмен“ (Vachkova/Вачкова 1998: 57); на периодично организираните международни и двустранни тематични конференции, напр. SI/СИ 1979, и на славистичните конгреси (Kutsarov/Куцаров 2002, 2013); чрез публикации в научни издания (Mutafchiev/Мутафчиев 1957, Parvev/Първев 1962). Особено през 60-те години на миналия век, в периода на „размразяване“, идеите на пражките структуралисти получават международно признание и трудовете им са печатани в руската поредица *Новое в лингвистике*, откъдето достигат до широк кръг български езиковеди. Важен фактор за запознаване на българските учени с постиженията на чешката, и изобщо на световната, лингвистика от първоизточниците става създаденото в средата на 70-те години списание *Съпоставително езикознание*, публикуващо както многобройни рецензии, така и специално написани статии от чуждестранни учени.

Материалова основа и теоретични принципи

Институционалната подкрепа и благоприятните предпоставки обаче не могат да преодолеят споменатата разлика в „стартовите“ позиции на СхЛ в двете страни.

В България този дял от езикознанието започва да се оформя като самостоятелна дисциплина във връзка с изучаването на съвременния език в рамките на университетското филологическо образование². Теоретичните му основи се изработват чрез разграничаване с младограматическата и сравнително-историческата теория, както и под влияние на тогавашната руска (съветска) лексикология (Parvev/Първев 1979: 15). Материаловата основа за изследвания и обобщения – тритомният речник на съвременния език (РСБКЕ 1955–1957) – е недостатъчна както по обем, така и по степен на разработеност³. Важна роля в изграждането на теоретичните основи на българската СхЛ изиграва т. VI на *Известия на ИБЕ* (1959 г.), в който се обобщават наблюденията от работата над споменатия речник (Parvev/Първев 1979: 15). Въпреки подема през 50-те, 60-те и 70-те години оценките за състоянието на СхЛ след почти четвъртвековно развитие, т.е. в края на 70-те и началото на 80-те години на миналия век, се резюмират в „област, слабо разработена в родната ни филология“ (Boyadzhiev/Бояджиев 1986: 14) поради „отсъствие на обобщаващ системен труд и наш университетски учебник по българска лексикология“ (Parvev/Първев 1979: 21).

За разлика от България развитието на СхЛ през 50-те и 60-те години в Чехословакия по преценка на Й. Филипепец свидетелства за ясното ѝ формиране като теоретична езиковедска дисциплина (Filipец 1968: 261). Основни фактори за това са: 1. материалът, събран при изработването на тълковните речници на чешкия език – деветтомния *PSSČ* (1935–1957) и четири томния *SSJČ* (1960–1971), 2. разработките на Пражката школа в областта на фонологията и морфологията (Filipец 1994), 3. критичният анализ на постиженията на световните лингвистични школи, възможен и поради добро владеене на международните езици, позволяващо запознаване с произведенията в оригинал, 4. контактите с други национални школи, главно френска и руска (съветска) (Filipец 1968: 259). Важна роля изиграват две лингвистични конференции през 50-те години – лексикографска (Братислава, 1952 г.), на която се оформя окончателно чешката лексикографската теория, и конференцията за изучаване на съвременните

---

² Реалното начало на българската СхЛ са дяловете *Лексикология* в издадените от Л. Андрейчин и колектив учебници по съвременен български език през 1953 и 1957 г. (Parvev/Първев 1979; Rusinov, Georgiev/Русинов, Георгиев 1996: 38; Boyadzhiev/Бояджиев 2007/ 2011: 15), до някъде и по общо езикознание на Вл. Георгиев и Ив. Дуриданов.

³ С оглед постигането на лексиколожки обобщения. От днешна гледна точка речникът е високо ценен като първи български лексикографски труд, изработен в съответствие с принципите на съвременната научна лексикография (Choroleeva/Чоролеева 2010: 14).

езици (Прага, 1956), на която е дефинирано понятието СхЛ – формално-съдържателен раздел от езикознанието, чийто съдържателен аспект в съответствие със схващането за лексикалната единица като знак с форма и съдържание може да бъде семасиологичен и ономасиологичен (Filipce 1968: 261).

Фактите и оценката на съвременниците показват, че през 50-те и 60-те години на миналия век между българската и чешката СхЛ съществува материалова и теоретична диспропорция, които предопределят посоката на взаимодействие⁴. Първият вид несъответствие се дължи на различната степен на обработеност на лексикалния материал – в Чехия картотекирането и обработката му са приключили в края на 50-те и началото на 60-те години на миналия век, докато по същото време в България се правят първи стъпки в изработването на многотомен академичен речник на научни принципи⁵. В теоретичен план пражките лексиколози разполагат с инструментариума на ПЛК – дефинирани понятия за *система*, *структура*, *опозиция*, *единица на анализ*, *център* и *периферия*, *функция* – и се стремят да ги приложат и към лексикалното равнище. Теоретичните принципи, върху които трябва да се изгради българската СхЛ, тепърва се търсят – понятието „система“ се приравнява нетерминологично към целия лексикален фонд или се възприема като вид класификация, а понятията за единици на лингвистичния анализ (*лексема*, *семема*) си пробиват път бавно и постепенно. Така пресечна точка между двете лексикологични науки през този период е самото обявяване на СхЛ за самостоятелна езиковедска дисциплина, въпреки че още от зараждането си чешката СхЛ е в изпреварваща позиция спрямо българската.

Статут на СхЛ

Между двете СхЛ се откроява и още един вид разлика, която в течение на времето се задълбочава – мястото, което се отрежда на СхЛ в общата структура на съответната национална наука за езика. Въпросът за статута на СхЛ не е формален и технически, както изглежда на пръв поглед, а показателен за различните принципи на описание в съответното езикознание.

Както бе споменато, в България СхЛ се появява като езиковедска дисциплина за първи път в учебници за обучение на педагогически кадри⁶.

---

⁴ Показателен е отчетът на Р. Мутафчиев за командировката му в Чехословакия (Mutafchiev/Мутафчиев 1957).

⁵ Концепцията за речника е обявена през 1966 г. (Rakovodstvo/Ръководство 1966).

⁶ Появата ѝ там е естествена, тъй като именно учителите са факторите, отговорни за единството на съвременния книжовен, език и поради това се нуждаят от ясна граматична и лексикална норма – първата в граматичните правила, а втората – в речниците.

Най-изявеният радетел за изучаване на съвременния език по онова време – проф. Л. Андрейчин – обаче ясно разграничава лексикологията и граматиката, като критикува сосюрианското схващане, „че едни и същи отношения в езиците могат да бъдат изразявани ту чрез граматически средства, ту чрез лексикални“ (Andreychin/Андрейчин 1961/79: 8). Това разбиране преобладава, поради което в основните български граматики до края на миналия век отсъства раздел, посветен на СхЛ: в синхронната граматика на самия Андрейчин от 40-те години, претърпяла многобройни издания и използвана и до днес, частта *Морфология* има пояснение (подзаглавие) „наука за думите“ (Andreychin/Андрейчин 1944/1978: 71). Граматиките на Ст. Стоянов и П. Пашов – първата ориентирана към университетското обучение по съвременен език, но все още свързана с историческото описание на езика, а втората – замислена като практическа и предназначена за широк кръг читатели, също не разглеждат самостоятелно думата и значението ѝ (Stoyanov/Стоянов 1964: 135–140; Pashov/Пашов 1999). В том втори на ГСБКЕ, излязла през 80-те години, думата и значението отново са поместени в раздел *Морфология* (GSBKE/ГСБКЕ 1983: 1–21). Самостоятелни части *Лексикология* и *Словообразуване* се появяват едва през 90-те години в университетски учебници (Vatov/Вътов 1993; SBE/СБЕ 1999)⁷. Най-новите български граматики – на Ив. Куцаров (Kutsarov/Куцаров 2007) и на Р. Ницолова (Nitsolova/Ницолова 2008) – отбелязват свързаността между лексика и граматика, но отново се придържат към класическото разбиране за граматика. Това „разпределяне на териториите“ се поддържа и от лексиколозите (BLF/БЛФЗ 2013: 9).

Междувременно, търсейки начини за осмисляне на лексикографските натрупвания⁸, получената независимост СхЛ се развива в няколко посоки: а) появяват се многобройни изследвания по частни лексиколожки и лексикографски въпроси върху разнообразен български или съпоставителен материал⁹; б) публикувани са няколко университетски учебника по лексикология (Rusinov, Georgiev/Русинов, Георгиев 1996, офсет 1974, I изд. 1979; Vatov/Вътов 1998, I изд. 1993, II изд. 1995; Zidarova/Зидарова 1998),

---

⁷ Разделителната линия е следната: лексикологията изучава думите като речникови единици и речниковия състав като характерна страна от строежа на езика (SBE/СБЕ 1999: 131; автор Т. Бояджиев), а морфологията е наука за формите на думите и граматичните значения (SBE/СБЕ 1999: 281; автор И. Куцаров).

⁸ Пълни или частични прегледи на речниковата продукция присъстват във всички университетски учебници и самостоятелните разработки, напр. Boyadzhiev /Бояджиев (1986: 277–297), Rusinov, Georgiev/Русинов, Георгиев (1996: 269–307), Zidarova/Зидарова (1998: 149–158), Vatov/Вътов (1998: 339–424), Boyadzhiev/Бояджиев (2007/ 2011: 337–35). Типологично-хронологичен списък на речниците е представен в Choroleeva /Чоролеева (2008: 64–66).

⁹ Срв. тематичните или азбучните библиографии в Boyadzhiev /Бояджиев (1986), Rusinov, Georgiev/Русинов, Георгиев (1996), Zidarova/Зидарова (1998), Vatov/Вътов (1998), Boyadzhiev/Бояджиев (2007/2011); последно най-пълно обобщение в Bibliografiya/Библиография 2011.

както и в) монографични изследвания върху българската СхЛ като цяло (Boyadzhiev/Бояджиев 1986, 2007/2011), или отделни нейни раздели – семасиология (Georgiev/Георгиев 1993), фразеология (Nicheva/Ничева 1987), терминология (Popova/Попова 1990); г) през новото хилядолетие излиза тритомното академично издание *Българска лексикология и фразеология* (BLF/БЛФ 2013), в което се обобщават резултатите от развитието на СхЛ в България и се изясняват теоретичните ѝ принципи в съответствие с постигнатото и новите социални и научни условия в началото на ХХІ век.

През същия период в Чехия протича отчетлива „лексиализация“ на граматиката. В двутомния труд на Фр. Травничек от края на 40-те години наистина отсъства раздел *СхЛ*, но раздел *Словообразуване (Tvoření slov)* се открива с кратък обзор на отношението дума – понятие, видовете значения на думата и видовете думи (Trávníček 1951: 233–240). Подобна е ситуацията и в първото издание на граматиката на Хавранек, Йедличка (1951). Във второто преработено издание на *Česká mluvnice* обаче СхЛ вече е отделен раздел, със статут на допълнение (*Dodatek první – o slovní zásobě a o významu slov*), но все пак в рамките на съчинение, обозначено като граматика (Navránek, Jedlička 1960/ 1981: 346)¹⁰. В изданието от 1981 г. СхЛ продължава да бъде допълнение, състоящо от две подчасти, с акцент върху първата, в която се разглеждат основните типове думи от структурна, семантична и стилистична гледна точка, видовете отношения между тях, както и начините за обогатяване на лексиката (Navránek, Jedlička 1960/1981: 416–440). Особено място заема академичната функционална граматика от 1986 г. Тя не включва раздел „лексиология“, но по същото време излиза монографията *Česká lexikologie* на Й. Филипек и Фр. Чермак, в чийто предговор е посочено, че по замисъл тази книга е трябвало да бъде част от първия том на МС 1986, отпаднала поради технически причини; следователно, би трябвало да се схваща като част от първия том на граматиката. Аргументът за подобно обединяване е тясната връзка между граматичното и лексикалното значение – според Й. Филипек структурното схващане за лексикологията неизбежно включва „акцент върху вътрешноезиковите отношения между лексикалните и граматичните аспекти на лексикалната единица“ (Filipek, Čermák 1985: 16). Това разбиране е получило израз и в присъствието на раздел *Лексикология и граматика* в *Česká lexikologie* (Filipek, Čermák 1985: 39–48). Отзивите, подчертаващи единството на двата фундаментални труда – МС 1986 и *Česká lexikologie* – също свидетелстват, че през 80-те години в чешкото езикознание науката за значението и означаването се обвързва с граматиката в много по-висока степен, отколкото в българското (Němes/

---

¹⁰ В рецензията си М. Йелинек приветства включването на такъв раздел (Jelinek 1961: 226).

Немец 1985:50). Всички чешки граматика след 1989 г. – РМČ 1995¹¹, ČŘJ 1996/2000, МSČ1 2010, DČLL 2013 – под една или друга форма включват раздел „лексикология“ с аргумента, че днес „лексикалното и граматичното вече не се възприемат като дихотомия, а като скала“ (DČLL 2013: 9). Лексикализацията на чешката граматика придобива и по-ярки форми: „от гледна точка на граматологията принципно значение има създаването на „лексиалистичната“ концепция на Фр. Чермак (*Lexikon a sémantika*, 2010), който въз основа на данните от голям корпус стига до убеждение, че речникът представя 99 % от формалните езикови единици и че освен окончателната граматика няма никакви други собствени средства, тъй като и граматичните думи са съставна част от лексикона“ (Karlik 2017).

Поради отнасянето на СхЛ към широко разбираната граматика не е учудващо, че освен академичната *Česka lexikologie* на Филипек – Чермак от 80-те години насам в Чехия са публикувани само два самостоятелни труда¹², посветени на СхЛ. И двата – съответно на П. Хаусер (Hauser 1980/ 1986) и на М. Чейка (Čejka 1992) – са само университетски учебници, въпреки че по онова време чешката лексикология е разполагала с изобилен материал за научни изследвания (Hladká, Zd., O. Martincová 2008: 275).

Както посоката на развитие, така и сегашният статут на СхЛ в Чехия свидетелстват за стремеж към тясно свързване на лексиката с граматичните правила и описание на езика чрез общи структурно-функционални принципи, докато развитието и статутът на българската СхЛ в контекста на цялостното българско езикознание са еkleктични – описателната СхЛ постепенно се насочва към когнитивистични принципи и съжителства със структурна фонология, функционално-семантична морфология и генеративен синтаксис.

Българска лексикология vs Česká lexikologie

В търсене на пресечните точки между чешката и българската СхЛ ще съпоставим основните лексикологични съчинения – *Българска лексикология* (1986)¹³ на Т. Бояджиев и *Česká lexikologie* (1985) на Й. Филипек и Ф. Чермак, публикувани в средата на 80-те години в България и в Чехия.

Българска лексикология (1986, 300 с.) се състои от три части – *Лексика*, *Фразеология*, *Лексикография*, като най-голям обем има първата (17–230). Системният подход е заявен още в увода: задачата на лексикологията е

---

¹¹ Отделните подраздели са: Lexikální subsystem a jeho jednotky, Význam lexikálních jednotek, Významové vztahy, Slovní zásoba češtiny, Zpracování slovní zásoby ve slovnících (РМČ 1995: 65–108), автор е Зд. Хладка.

¹² Изключвам диахронните лексикологични изследвания на И. Немец и Ф. Копечни.

¹³ Същите теоретични позиции са представени в по-кратък и по-разширен вид съответно в SBE/СБЕ 1999 и Boyadzhiev /Бояджиев 2007/ 2011. Монографията на Филипек, Чермак има само едно издание в Чехия.

„да представи или анализира речниковите единици (или лексиката) като вътрешно организирана *система* (подч. мое – Й.Т.) от елементи, свързани с устойчиви отношения в едно цяло“ (с. 5). Лексикологията е дефинирана като наука, изучаваща „от една страна значението на думите, вътрешната организация, семантичната структура на всяка лексикална единица, а от друга – системната организация на речниковия състав, връзките и взаимоотношенията в лексикалната система на езика“ (Boyadzhiev/Бояджиев 1986: 5). В обхвата ѝ се включват семасиология, ономасиология, фразеология, лексикография, етимология и ономастика¹⁴. Основен обект на изследване в СхЛ е думата, а лексемата е дефинирана като „съвкупност от форми и значения, които са свойствени на една и съща дума във всички нейни употреби и реализации“ (Boyadzhiev/Бояджиев 1986: 26)¹⁵. Въпросите за структурата на лексемата и за системния характер на лексиката не са разработени подробно от теоретична гледна точка (Boyadzhiev/Бояджиев 1986: 33–35)¹⁶, макар че в по-голямата част от книгата се разглеждат системните отношения в лексиката и начините за класификация на лексикалните единици (Boyadzhiev/Бояджиев 1986: 73–231). Библиографията след всеки раздел включва само български автори и е показателна за натрупванията в българската СхЛ.

Česká lexikologie (1985, 284 с.), смятана за компендиум на СхЛ, се състои от два дяла – *Lexikologie* (автор Й. Филипец, 13–165) и *Frazeologie a idiomatika* (автор Ф. Чермак, 166–236). Съдържа още списък с тълкуване на основните термини, резюмета на руски и английски, както и богата библиография¹⁷, показваща изключително добро познаване на „западните“ и „източните“ постижения в областта на семиотиката, логическата семантика, генеративната граматика, генеративната и интерпретативната семантика, валентната теория, теорията на речевите актове, прагматиката. Тъй като книгата е рецензирана на български (Stoychev/Стойчев 1990: 95–97), тук ще бъдат отбелязани само няколко основни понятия. В дял *Лексикология*¹⁸ СхЛ се дефинира като „теория на лексиката (лексикалния

---

¹⁴ В изданието от 2007 г. последните три дисциплини са изведени като сродни на лексикологията (Boyadzhiev/Бояджиев 2007/ 2011: 11–14).

¹⁵ В преработеното издание на *Българска лексикология* думата и лексемата са приравнени като единици на лексикологията (Boyadzhiev/Бояджиев 2007/ 2011:33).

¹⁶ Цитираното преработено издание от 2007 г. представя много по-подробно лексикалната системност и структурата на лексикалната система. Разширена е също частта за значението на думата, въведен е раздел за понятието *номинация* и за методите на семантичните изследвания (Boyadzhiev/Бояджиев 2007/ 2011: 20–109).

¹⁷ Включени са четирима български автори – Т. Балкански, Л. Йорданова, Кр. Чолакова и Е. Пернишка, както и пишещият на френски Цв. Тодоров (Filipov, Čermák 1985: 254–272).

¹⁸ Състои се от пет части, разглеждащи: общи въпроси (1), лексикална семантика (2), ономасиология (3), отношения между лексикалните единици (4) и системност в лексиката (5).

фонд)¹⁹ (с. 13); основната единица на СхЛ¹⁹ е лексикалната единица (лексемата), а не думата, която е основна единица на езика изобщо (с. 30); подходът към разработка на СхЛ е функционално-структурен²⁰; *лексемата* (*лексикалната единица*) е специфичен двустранен езиков знак, представляващ комплекс от отделни единици и отношения; структурата на лексемата обхваща четири равнища – едно емпирично и три абстрактни (с. 28). Особено ценна във втори раздел (*Семасиология*) – наред с критичния анализ на значението като пресечна точка на няколко научни области – е класификацията на видовете лексикални значения в зависимост от осем критерия. Раздел *Ономасиология* доразвива теорията на В. Матезиус за номинацията (*rojmenování*), въз основа на която М. Докулил е изградил ономасиологичната си теория за словообразуването, но схващането на автора за ономасиологията се отличава както от наложилото се в чешкото езикознание схващане, така и от интерпретацията на московските езиковеди (групата около А. А. Уфимцева). За Й. Филипец ономасиологията е обща теория на означаването (*označování*), отнасяща се за всички части на речта, не само за пълнозначните, а номинацията (*rojmenování*) е само част от нея²¹. Към начините за възникване на ономасиологична единица (ономатема) са включени семантично-ономасиологичната деривация (изключена от теорията на М. Докулил) и заемането на лексикални единици. В четвърта част се разглеждат отношенията между лексикалните единици, а в пета е представена типология на частните лексикално-семантични парадигматични системи и лексикалните полета.

Основни понятия във втория дял, посветен на фразеологията, са *аномалността* като главен критерий за „фразеологичността“ на езиковата единица, както и понятията *фразема* и *идиома*, с които се обозначават формалната и семантичната страна на всяка „устойчива“ единица. Тази единица се схваща като „специален вид номинация“, което е показателно за стремежа на автора да бъде създадена функционално-структурна и комуникативно-ориентирана теория на фразеологията. За разлика от фразеологичните концепции по онова време, схващащи фразеологията като самостоятелна подсистема в рамките на лексикалния фонд на езика, с други думи – предполагащи „полева“, или хоризонтална структура на

---

¹⁹ Авторът смята, че лексикалното равнище е самостоятелно езиково равнище наред с фONOлогичното, морфематичното, синтагматичното, синтактичното и текстовото (Filipец, Čermák 1985: 23).

²⁰ Съдържанието на понятието е обобщено на с. 15–16 (Filipец, Čermák 1985).

²¹ От разясненията в преработеното издание на *Българска лексикология*, където е посочено, че „номинацията е това, което е ономасиологията – един от двата раздела на семантиката, противопоставен на семасиологията по насоката на изследване“ (Boyadzhiev/Бояджиев 2007/2011: 76–77), следва, че в България е възприето разбиране за ономасиологията, сходно с разбирането на Й. Филипец.

фразеологичния фонд, Фр. Чермак вижда фразеологията като структурирен „вертикален“ срез, пресичащ всички езикови равнища, „чиито единици са синтагми от имащи знаков характер компоненти (т.е. лексикалното, колокационното и пропозиционното) (Stoychev/Стойчев 1990: 97; 1997: 259). Въведени са също понятията *колокабилност* (семантична съчетаемост) и *компатибилност* (семантична съвместимост). Освен „вертикалния“ поглед към фразеологията и нововъведените термини, Фр. Чермак предлага принципи за типология на фразеологичните единици, критерии за разграничаване на фразеологичните трансформации и варианти, както и наблюдения върху функциите на фразеологичните единици.

Česká lexikologie е забележителен успех на чешката езиковедска наука. Авторите ѝ успяват да покажат системния характер на лексиката и да представят лексикалния фонд на чешкия език в термините на пражкия функционализъм – като система с ядро и периферия, в която лексикалните единици са структурирани в подсистеми, а лексемата е двустранен знак с определена структура. Сравнението между двете части на *Česká lexikologie* ясно показва общите им теоретични принципи. Предложените в *Česká lexikologie* хипотези могат да бъдат приети или отхвърлени, но по-важно е, че са верифицируеми: самите автори подчертават, че „на настоящия етап, когато не може да се избегне описанието на доказателствения репрезентативен материал, лексикологията по необходимост е емпирична и аналитична наука, която конструира верифицируема хипотеза чрез анализ на материала“ (Filipец, Čermák 1985: 19). В средата на 80-те години на миналия век чешкото езикознание разполага с теория на СхЛ, изградена върху ясни теоретични позиции.

Пресечни точки

При подобни равнища на материаловата основа и теоретичните изследвания е обяснима посоката на влияние и взаимодействие между двете СхЛ. Запознаването на българските езиковеди с постиженията на чешките им колеги в областта на синхронно-структурната лексикология и в областта на фразеологията обаче се осъществява по различни начини – директно или опосредствано.

„Еретичната“ фразеологична теория на Фр. Чермак е представена в България директно от Ст. Стойчев, който по това време е студент в Прага и става дипломант именно на Фр. Чермак. Негови са рецензиите и обзорите, съпътстващи всеки новоизлязъл том на SČFI (Stoychev/Стойчев 1992, 1995)²², той осъществява върху съпоставителен чешко-български материал първите разработки, в които прилага „чешките“ структурни постановки

²² Първият том на SČFI е рецензиран в сп. *Съпоставително езикознание* от В. Стракова (Straková 1987).

и въвежда понятията *колокабилност* и *аномалност* на фразеологичната единица (Stoychev/Стойчев 1986, 1997, 1998). Популяризирането на чешката фразеологична теория на българска почва е продължено от бохемистката М. Кузмова (Kuzmova/Кузмова 2003, 2004, 2008, 2010, 2011, 2011a, 2012, 2012a). Въпреки че не приема критерия *аномалност* като основополагащ за фразеологичната единица и предпочита принципно различната позиция на В. Н. Телия, М. Кузмова използва редица чешки постановки: ономаσιологичния подход към устойчивите сравнения, структурната им класификация, разграничаването на видовете вариантност, схващането за фразеологичните трансформации и типологизацията им, представянето на речниковата статия на устойчивото сравнение в едноезичен и двуезичен фразеологичен речник. Цялостният дух на изследването също е повлиян от пражката теория – както с разграничаването на ядро и периферия в идеографските редици, така също с използването на фразеологичното моделиране за основна методологическа процедура. Въпреки безспорните приносни постановки на чешката фразеологична теория тя остава ограничена на българска почва в полето на бохемистичните изследвания²³ – от една страна поради „еретичността“ на самата теория, полемизираща с идеите на В. В. Виноградов, а от друга – поради факта, че през този период фразеологията в България е под влияние на руските фразеологични школи и вече се е оформила като относително самостоятелен дял от лексикологията чрез работата по съставяне на ФРБЕ и монографичните изследвания на К. Ничева (1983) и В. Кювлиева (1986). Чешката фразеологична теория получава отражение само в студентските дипломни работи, ръководени от М. Кузмова, Г. Бакърджиева и Й. Трифонова.

За разлика от областта на фразеологията запознаването с постиженията на пражките лексиколози и лексикографи се осъществява по косвени пътища. През 60-те и в началото на 70-те години новите повее в СхЛ вече са познати на българските учени чрез съветски (руски) публикации, за което свидетелстват статии на Радослав Мутафчиев (Mutafchiev/Мутафчиев 1960, 1971, 1972) и неговите ученици и последователи (Е. Тодорова и М. Коспартова). Както вече бе отбелязано, сътрудничеството между учените от бившия Източен блок обаче е активно подкрепяно институционално и на второто работно заседание на Лексиколожко-лексикографската комисия при МКС (Варна, 1976), Й. Филипек изнася основния доклад *K výstavbě lexikologie jako lingvistického úseku* (Filipek 1979). В него са обобщени основните понятия и принципи, залегнали по-късно в *Česká lexikologie*, така че българските лексиколози имат възможност да се запознаят с възгледите на пражките учени от първоизточника²⁴. Въпреки това в

²³ Последният обобщаващ труд по фразеология дори не отбелязва тези изследвания (BLF/БЛФ 2013).

²⁴ Освен това името на Й. Филипек вече е придобило популярност с изследванията му вър-

българската лексикологична литература не бе открита никаква препратка към този доклад. Причина за отсъствието на отглас може би е езиковата бариера (докладът е прочетен и отпечатан на чешки) или сложността на предлагания модел. Все пак за основна причина лексикологична теория на Й. Филипец да не получи популярност у нас смятам неразвятия структурализъм на българската СхЛ. Това се подчертава и в равносметката за периода: „[...] за няколко десетилетия, докъм 70-те години, нашата лингвистика остава встрани от силното влияние на Сосюровите идеи и структурализма, които се разпространяват в европейските страни след 20-те години на века. На заден план стоят и идеите на Пражкия лингвистичен кръжок“ (Pernishka/Пернишка 2015: 13).

По-различна е ситуацията при семасиологично-ономасиологичната деривация, другата важна тема, разработена в *Česká lexikologie*. Както бе споменато, Й. Филипец не приема наложилото се в чешкото езикознание „тясно“ схващане за ономасиологията, според което семантичната деривация не е „истински“ словообразователен начин. Той представя както аргументи, че в случая става дума за назоваване, означаване, с други думи – за ономасиологична функция, така и структурна класификация на начините за непряка номинация в чешки (Filipец, Šerák 1985: 108–120). Това негово разбиране получава подкрепа в България, след като в началото на 90-те години излиза първото българско семантично изследване върху конкретен материал (Pernishka/Пернишка 1993). Авторката познава идеите на пражките лексиколози и също смята непряката номинация за семасиологично-ономасиологично явление, тъй като това е „номинативен акт, който се осъществява по определени принципи и модели“ (с. 70). Стремешът този вид номинация да се представи като равностойна на словообразователната е както пряко деклариран²⁵, така и проличаващ от използваната терминология – *ономасиологична база, семантикономинационни категории, типове, гнезда, мотивационни признаци*. Тезата на авторката, че лексикалното значение се състои от ядро (фокус) и периферия (пресупозиция) също препраща към пражкото учение за ядрото и периферията на всяка система. Налице е обаче принципна разлика между схващането на чешките лексиколози за структурата на лексикалната единица и разбирането на Е. Пернишка: пражките структуралисти застъпват лексикоцентричното виждане, че лексикалното значение е структура от йерархични семантични признаци, докато според възприетите от Е. Пернишка принципи лексикалното значение е „сложна структура с предикативен характер“ (Pernishka/Пернишка 1993: 37). Стремейки се да съчетае класическа-

---

ху синонимията (Filipец 1961), за което свидетелстват разработки на Е. Пернишка (Pernishka/Пернишка 1979).

²⁵ „За да се опише семантичната номинация като системно явление, аналогична на словообразуването [...]“ (Pernishka/Пернишка 1993: 120) .

та (номиналистката) и релятивистката логика, намерили в лексикологията израз съответно в теориите на лексикоцентриците и текстоцентриците, Е. Пернишка се позовава на излязлото малко по-рано изследване на М. Попова: „приемайки лексикалното значение като предикативна синтагма, тя (М. Попова, бел. Й.Т.) поставя аргументите в таксонимичен ред на няколко равнища“ (Pernishka/Пернишка 1993: 50)²⁶. Тази разлика между теорията на пражките структуралисти и българската интерпретация на системно-структурния подход е съществена, тъй като още в края на 80-те години маркира когнитивно-ономасиологичната посока, в която тръгва по-нататък българската СхЛ. Моделът, чрез който днес Ем. Пернишка и българските лексиколози представят значението на лексикалната единица не е структурен, а когнитивно-ономасиологичен. В основата му стои понятието концепт, което означава, че „не *забелязаните, откритите* в природата *готови* обекти получават необходимите за човека имена названия, а *специфично човешкото им предметно разбиране*, изразено в думите названия, определя предметите чрез техните имена“ (BLF/БЛФ 1913: 406). В този модел лексиката не се изгражда чрез йерархия на системни отношения, а представлява концептосфера, организирана не в структура, а в „концептуално-семантична *класификация*“ (BLF/БЛФ 1913: 240). Независимо от положителните черти, при този подход не може да не възникне въпросът за организацията на концептосферите, отношенията между тях и вътре в тях, за йерархията им – въпроси, на които отговор може да даде именно системно-структурната СхЛ.

Тук е мястото да се отбележи, че в българското езикознание не липсват и опити за използване на предложената от Й. Филипец типология на частните лексикално-семантични парадигматични системи и лексикалните полета (Filipец 1973), напр. в изследванията на Й. Трифонова върху групата на глаголите за движение в български и чешки от началото на 80-те години (Trifonova/Трифорова 1982, 1982а, 1985) и в ръководените от нея студентски дипломни работи. Г. Бакърджиева и Й. Трифонова използват и предложената от Й. Филипец класификация на вторичните номинации при съществителни от собствени имена (Filipец, Čermák 1985: 114-120) (Bakardzhieva/ Бакърджиева 2010, 2011; Trifonova/Трифорова 2012а, 2014).

Направените съпоставки показват, че както във фразеологията, така и в „чистата“ лексикология идеите на пражката школа получават отражение в българската СхЛ през призмата на руската (съветската) лексикология. Липсата на достатъчно обобщаващи лексикологични изследвания от позициите на структурализма води до това, че след периода на описание

---

²⁶ Възприемането на тази гледна точка показва влияние главно на пресупозиционното, текстоцентричното виждане на Ч. Филмор, пречулено през призмата на руските (съветските) лексиколози около Н. Арутюнова и Ю. Д. Апресян.

се възприемат първо текстоцентрични, а впоследствие когнитивистични принципи. Същевременно семасиологичните изследвания категорично имат превес над ономасиологичните, доказателство за което е и последният сериозен труд по лексикологията (BLF/БЛФЗ 2013). През 80-те и 90-те години на миналия век българската и чешката СхЛ се докосват, но не се пресичат.

*

Търсейки пресечните точки между българското и чешкото езикознание в сравнително новата и паралелно развиваща се СхЛ, стигаме до следните изводи и заключения: а) и в България, и в Чехия СхЛ възниква в отговор на обществени и научни потребности, б) по време, когато и двата езика имат статут на национални книжовни езици, в) развива се при благоприятни за сътрудничество външно- и вътрешнополитически условия – „златното време зад желязната завеса“ по думите на И. Куцаров (Kutsarov/Куцаров 2013), г) в съответствие със степента на обработеност на изходния материал и общата теоретична насоченост на съответната национална лингвистика. Освен преднина в събирането и обобщаването на лексикалния материал пражките лексиколози имат и предимството да разполагат с теоретичната концепция на ПЛК за изследване на съвременния език, която прилагат успешно и в областта на лексиката. Въздействието на идеите на Пражката школа върху развитието на българската СхЛ е от два типа: на първо място, непряко, върху българската СхЛ като цяло, под влияние на престижа, който ПЛК има в световната, и по-специално в руската СхЛ; този тип влияние и взаимодействие се проявява най-отчетливо в изследванията на Е. Пернишка, но е значително по-слабо от влиянието на пражките идеи в областта на фонологията и книжовния език. От една страна причина за това различното отношение *лексикология – граматика* в българската и чешката наука за езика; от друга страна – съществува и субективната причина, че водещите бохемисти и българисти – проводници на пражките идеи през разглеждания период – Ст. Стойков, Ив. Леков, Св. Иванчев, Я. Бъчваров, И. Куцаров, М. Виденов – са граматичници или теоретичници на книжовния език, а не лексиколози. На второ място идеите на ПЛК в областта на лексикологията и фразеологията получават значително по-голям отглас при съпоставителните чешко-български изследвания, които обаче не оказват съществено влияние върху самата българска СхЛ. Освен сравнително тесния периметър на бохемистиката в полето на цялостното българско езикознание причина за това е също „прескачането“ на структурализма в класическия му вид в българската СхЛ и силното влияние от страна на руските филологически школи.

REFERENCES / БИБЛИОГРАФИЯ

- Andreychin, L. 1944/1978. *Osnovna balgarska gramatika*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Андрейчин, Л. 1944/1978. *Основна българска граматика*. София: Наука и изкуство.]
- Andreychin, L. 1961/79. *Leksikologiyata – nauka za rechnikoviya sastav. – Pomagalo po balgarska leksikologiya*. Sofiya: Nauka i izkustvo, 1979, 7–12. [Андрейчин, Л. 1961/79. Лексикологията – наука за речниковия състав. – *Помогало по българска лексикология*. София: Наука и изкуство, 1979, 7–12.]
- Bakardzhieva, G. 2010. *Apelativizirani antroponimi v balgarskiya i cheshkiya ezik. – Problemi na balkanskoto i slavyanskoto ezikoznanie*. Veliko Tarnovo: Faber, 460–471. [Бакърджиева, Г. 2010. Апелативизирани антропоними в българския и чешкия език. – *Проблеми на балканското и славянското езикознание*. Велико Търново: Фабер, 460–471.]
- Bakardzhieva, G. 2011. *Образуване на съществителни нарицателни имена от топоними. – Истина, мистификация, лъжа в славянските езици, литератури и култури*. София: Лектура, 106–113. [Бакърджиева, Г. 2011. Образуване на съществителни нарицателни имена от топоними. – *Истина, мистификация, лъжа в славянските езици, литератури и култури*. София: Лектура, 106–113.]
- BLF 2013. *Balgarska leksikologiya i frazeologiya. T. 1. Balgarska leksikologiya, T. 2. Balgarska frazeologiya. T. 3. Problemi na obshtata leksikologiya*. Sofiya: Akad. izd. Prof. M. Drinov, 2013. [Българска лексикология и фразеология. Т. 1. Българска лексикология, Т. 2. Българска фразеология. Т. 3. Проблеми на общата лексикология. София: Акад. изд. Проф. М. Дринов, 2013.]
- Bibliografiya 2011. *Bibliografiya po balgarska leksikologiya, frazeologiya i leksikografiya 1950–2010*. Sofiya: Akad. izd. Prof. Marin Drinov. 2011. *Библиография по българска лексикология, фразеология и лексикография 1950–2010*. София: Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 2011.
- Boyadzhiev, T. 1986. *Balgarska leksikologiya*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Бояджиев, Т. 1986. *Българска лексикология*. София: Наука и изкуство.]
- Boyadzhiev, T. 1989. *Prazhkiyat lingvistichen krazhok i negovite posledovateli v Bulgariya. – Československo-bulharské kulturní vztahy: tradice a perspektivy bádání*. Brno: Ústav slavistiky ČSAV, 1990, 41–48. [Бояджиев, Т. 1989. Пражкят лингвистичен кръжок и неговите последователи в България. – *Československo-bulharské kulturní vztahy: tradice a perspektivy bádání*. Brno: Ústav slavistiky ČSAV, 1990, 41–48.]
- Boyadzhiev, T., Iv. Kutsarov, Y. Penchev 1999. *Savremenен balgarski ezik. Fonetika. Leksikologiya. Slovoobrazuvane. Morfologiya. Sintaksis*. Pod red. na chl.kor. prof. d-r Todor Boyadzhiev. Sofiya: IK Petar Beron. [Бояджиев, Т., Ив. Куцаров, Й. Пенчев 1999. *Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис*. Под ред. на чл.кор. проф. д-р Тодор Бояджиев. София: ИК Петър Берон.]
- Boyadzhiev, T. 2007/ 2011. *Balgarska leksikologiya*. Sofiya: UI Sv. Kl. Ohridski. [Бояджиев, Т. 2007/2011. *Българска лексикология*. София: УИ Св. Кл. Охридски.]
- Choroleeva, M. 2008. *Istoriya i sovremennoye sostoyaniye bolgarskoй leksikografii. – Teoriya i istoriya slavyanskoy leksikografii*. Moskva, 44–68. [Чоролеева, М. 2008. История и современное состояние болгарской лексикографии. – *Теория и история славянской лексикографии*. Москва, 44–68.]
- Choroleeva, M. 2010. *Tritomniyat rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik – osnovopolagasht trud na savremennata nauchna balgarska leksikografiya. – Leksikografiyata v evropeyskoto kulturno prostranstvo*. Veliko Tarnovo: Znak'94, 9–14.

- [Чоролеева, М. 2010. Тритомният речник на съвременния български книжовен език – основополагащ труд на съвременната научна българска лексикография. – *Лексикографията в европейското културно пространство*. Велико Търново: Знак'94, 9–14.]
- Šejka, M. 1992. *Česká lexikologie a lexikografie*. Brno: Masarykova univerzita.
- ČŘJ 1996/2000: M. Čechová a kol. *Čeština, řeč a jazyk*, 2. přepř. vyd. Praha: ISV.
- DČLL 2013: *Studie k moderní mluvnici češtiny*: sv. 4: *Dynamika českého lexika a lexikologie*. Martinková & Uličný (eds.). Univerzita Palackého v Olomouci.
- Filipec, J. 1961. *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie*. Praha, 1961.
- Filipec, J. 1968. К úkolům české lexikologie. – *Slovo a slovesnost*, r. 29, 259–276.
- Filipec, J. 1973. Ke konfrontaci dílčích sémantických systémů v slovní zásobě dvou různých jazyků. – *Československé přednášky pro VII. MSS /Varšava 1973/*. Praha, 279–295.
- Filipec, J. 1979. К výstavbě lexikologie jako lingvistického úseku. – *Sapostavitelno izuchavane na chastnite leksikalni sistemi na slavyanskite ezitsi v sinhroniya i diahroniya*. Sofiya: Izd. na BAN, 1979, 7–22. [Filipec, J. 1979. К výstavbě lexikologie jako lingvistického úseku. – *Съпоставително изучаване на частните лексикални системи на славянските езици в синхрония и диахрония*. София: Изд. на БАН, 1979, 7–22.]
- Filipec, J. 1994. Lexicology and lexicography. – *The Prague School of Structural and Functional Linguistics*. Ed. P. A. Luelsdorff. Amsterdam: J. Benjamins, 163–183.
- Filipec, J., Fr. Čermák 1985. *Česká lexikologie*. Praha: Academia.
- Georgiev, St. 1993. *Balgarska semasiologiya*. Veliko Tarnovo: Abagar. [Георгиев, Ст. 1993. *Българска семасиология*. Велико Търново: Абагар.]
- GSBKE 1983: *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. I–III*, Sofiya: Izd. na BAN. [ГСБКЕ 1983: *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. I–III*, София: Изд. на БАН.]
- Havránek, V., A. Jedlička 1951. *Česká mluvnice: základní jazyková příručka*. Praha: Slovanské nakl.
- Havránek, V., A. Jedlička 1960/1981. *Česká mluvnice*. Praha: SPN.
- Hauser, P. 1980/1986. *Nauka o slovní zásobě*. 1. vyd. Praha: SPN; 2. vyd. Praha: SPN.
- Hladká, Z., O. Martincová 2008. Tradice a současnost české lexikografie. – *Teoriya i istoriya slavyanskoy leksikografii*. Moskva, 261–286. [Hladká, Z., O. Martincová 2008. Tradice a současnost české lexikografie. – *Теория и история славянской лексикографии*. Москва, 261–286.]
- Jelinek, M. 1961. Základní práce o mluvnici současné spisovné češtiny – *Naše řeč* 44 (1961), č. 7–8, 221–228.
- Karlík, P. 2017. České Poválečné Mluvnictví. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.
- Kutsarov, Iv. 2002. *Slavyanite i slavyanskata filologiya*. Plovdiv: UI Paisiy Hilendarski. [Куцаров, Ив. 2002. *Славяните и славянската филология*. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски.]
- Kutsarov, Iv. 2007. *Teoretichna gramatika na balgarskiya ezik: Morfologiya*. Plovdiv: UI Paisiy Hilendarski. [Куцаров, Ив. 2007. *Теоретична граматика на българския език: Морфология*. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски.]
- Kutsarov, Iv. 2013. Kam vaprosa za periodizatsiyata na istoriyata na slavyanskata filologiya (godinite na «zhelyaznata zavesa» – zlatoto polustoletie na svetovnata slavistika). – *Nauchni trudove na PU „Paisiy Hilendarski“*, t. 51, 2013, *Ezikoznanie, sb. A*, 209–260. [Куцаров, Ив. 2013. Към въпроса за периодизацията на историята на славянската

- филология (годините на «желязната завеса» – златното полуустоление на световната славистика). – *Научни трудове на ПУ „Паусий Хилендарски“, т. 51, 2013, Езикознание, сб. А, 209–260.*]
- Kuzmova, M. 2003. Kam sapostavitelno opisane na ustoychivite sravneniya v balgarskiya i cheshkiya ezik. – *Slavistikata v nachaloto na XXI vek*. Sofiya: Sema RSH, 217–221. [Кузмова, М. 2003. Към съпоставителното описание на устойчивите сравнения в българския и чешкия език. – *Славистиката в началото на XXI век*. София: Сема РШ, 217–221.]
- Kuzmova, M. 2004. Ustoychivite sravneniya v balgarskiya i cheshkiya ezik – harakteristika na mezhduyezikovite saotvetstviya. – *Yubileen slavistischen sbornik*. Blagoevgrad, 2004, 100–107. [Кузмова, М. 2004. Устойчивите сравнения в българския и чешкия език – характеристика на междуезиковите съответствия. – *Юбилеен славистичен сборник*. Благоевград, 2004, 100–107.]
- Kuzmova, M. 2008. *Ustoychivi sravneniya za fizicheska harakteristika na choveka v cheshkiya i balgarskiya ezik*. Avtoreferat za prisazhdane na obr. i nauchna stepen «doktor». Sofiya. [Кузмова, М. 2008. *Устойчиви сравнения за физическа характеристика на човека в чешкия и българския език*. Автореферат за присъждане на обр. и научна степен «доктор». София.]
- Kuzmova, M. 2010. Za nyakoi problemi na balgarskata frazeologichna terminologiya. – sbornik na FF. T. 2. – *In honorem professoris Johanis Kotchev*. Blagoevgrad, 128–135. [Кузмова, М. 2010. За някои проблеми на българската фразеологична терминология. – Сборник на ФФ. Т. 2. *In honorem professoris Johanis Kotchev*. Благоевград, 128–135.]
- Kuzmova, M. 2011. Frazeologichni edinitsi s varianten somatichen komponent v balgarskiya i cheshkiya ezik. – *Ezikovedski izsledvaniya v chest na prof. S. Spasova-Mihaylova*. Sofiya: Akad. izd. Prof. Marin Drinov, 2011, 171–180. [Кузмова, М. 2011. Фразеологични единици с вариантен соматичен компонент в българския и чешкия език. – *Езиковедски изследвания в чест на проф. С. Спасова-Михайлова*. София: Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 171–180.]
- Kuzmova, M. 2011a. Zač je v Pardubicích perník nebo o vlastních jménech v české frazeologii. – *Přednášky ze XLIV. ročníku LŠSS*. Brno, 121–129.
- Kuzmova, M. 2012. Kam vaprosa za t.nar. izrechenski frazeologizmi. Nablyudeniya varhu Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy větné. – *Balgarskata bohemistika dnes*. Sofiya: Paradigma, 128–136. [Кузмова, М. 2012. Към въпроса за т.нар. изреченски фразеологизми. Наблюдения върху Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy větné. – *Българската бохемистика днес*. София: Парадигма, 128–136.]
- Kuzmova, M. 2012a. Cheshkite paremii: knizhoven pametnik i/ili folkloren fakt. – *Vreme i istoriya v slavyanskite ezitsi, literaturi i kulturi. Tom I. Ezikoznanie*. Sofiya: UI Sv. Kliment Ohridski, 2012, 114–121. [Кузмова, М. 2012a. Чешките паремии: книжовен паметник и/или фолклорен факт. – *Време и история в славянските езици, литератури и култури. Том I. Езикознание*. София: УИ Св. Климент Охридски, 2012, 114–121.]
- Kyuvlieva, V. 1986. *Ustoychivite sravneniya v balgarskiya ezik*. Sofiya: Izd. na BAN. [Кювлиева, В. 1986. *Устойчивите сравнения в българския език*. София: Изд. на БАН.]
- MČ 1986. *Mluvnice češtiny 2*, Academia, Praha.
- MSČI 2010: V. Cvrček a kolektiv autorů. *Mluvnice současné češtiny. I. Jak se píše a jak se mluví*. UK v Praze: Karolinum.

- Mutafchiev, R. 1957. Leksikografiyata v dнешna Chehoslovakiya. – *Balgarski ezik*, № 6, 558–561. [Мутафчиев, Р. 1957. Лексикографията в днешна Чехословакия. – *Български език*, № 6, 558–561.]
- Mutafchiev, R. 1960. Kam vaprosa za leksikalното значение na dumata. – *Ezikovedsko-etnografski izsledvaniya v pamet na akad. St. Romanski*. Sofiya, 293–308. [Мутафчиев, Р. 1960. Към въпроса за лексикалното значение на думата. – *Езиковедско-етнографски изследвания в памет на академ. Ст. Романски*. София, 293–308.]
- Mutafchiev, R. 1971. Analiz na leksikata po semantichni poleta. – *Ezik i literatura*, XXVI (1971), № 2, 27–38. [Мутафчиев, Р. 1971. Анализ на лексиката по семантични полета. – *Език и литература*, XXVI (1971), № 2, 27–38.]
- Mutafchiev, R. 1972. Za tochnoto opisane na leksikalното значение na dumite. – *Ezik i literatura*, XXVII (1972), № 5, 43–52. [Мутафчиев, Р. 1972. За точното описание на лексикалното значение на думите. – *Език и литература*, XXVII (1972), № 5, 43–52.]
- Němec, I. 1985. K sedmdesátce Josefa Filipce. – *Naše řeč*, г. 68 (1985), ч. 1, 48–51.
- Nicheva, K. 1987. *Balgarska frazeologiya*. Sofiya: Nauka i izkustvo. [Ничева, К. 1987. *Българска фразеология*. София: Наука и изкуство.]
- Nitsolova, R. 2008. *Balgarska gramatika. Morfologiya*. Sofiya: UI Sv. Kliment Ohridski. [Ницолова, Р. 2008. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.]
- Parvev, Hr. 1962. Spisanie Naše řeč (Praga). – *Balgarski ezik*, № 5, 467–470. [Първев, Хр. 1962. Списание *Naše řeč* (Прага). – *Български език*, № 5, 467–470.]
- Parvev, Hr. 1979. Balgarskata leksikologiya. – *Pomagalo po balgarska leksikologiya*. Sofiya: Nauka i izkustvo, 1979, 13–21. [Първев, Хр. 1979. Българската лексикология. – *Помагало по българска лексикология*. София: Наука и изкуство, 13–21.]
- Pashov, P. 1999. *Balgarska gramatika*. Sofiya: IK Hermes. [Пашов, П. 1999. *Българска граматика*. София: ИК Хермес.]
- Pernishka, E. 1979. Problemi na sinonimiyata kato ezikovo yavlenie. – *Pomagalo po balgarska leksikologiya*, Sofiya: Nauka i izkustvo, 93–107. [Пернишка, Е. 1979. Проблеми на синонимията като езиково явление. – *Помагало по българска лексикология*. София: Наука и изкуство, 93–107.]
- Pernishka, E. 1993. *Za sistemnostta v leksikalnata mnogoznachnost na sashtestvitelnite imena*. Sofiya: Izd. na BAN, 1993. [Пернишка, Е. 1993. *За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена*. София: Изд. на БАН.]
- Pernishka, E. 2015. Kratak ocherk varhu razvitiето na balgarskata leksikologiya. – *Balgarski ezik*, 62 (2015), 7–22. [Пернишка, Е. 2015. Кратък очерк върху развитието на българската лексикология. – *Български език*, 62 (2015), 7–22.]
- Petr, J. 1989. Přínos Univerzity Karlovy k rozvoji slovanské jazykovědy na Univerzitě Klimenta Ochridského v Sofii od doby jejího založení do současnosti. – *Práce z dějin slavistiky XIII*. Praha, 1989, 7–42.
- PMČ 1995: *Přiruční mluvnice češtiny*. Kolektiv autorů ÚJČ, FF Masarykovy univerzity v Brně. Eds.: P. Karlík, M. Nekula, Z. Rusinová. Praha: Lidové noviny.
- Popova, M. 1990. *Tipologiya na terminologichnata nominatsiya*. Sofiya: Izd. na BAN. [Попова, М. 1990. *Типология на терминологичната номинация*. София: Изд. на БАН.]
- Rakovodstvo za sastavyane na rechnik na balgarskiya ezik. Sofiya: Izd. na BAN. [Ръководство за съставяне на речник на българския език. София: Изд. на БАН.]

- Rangelova, A., M. Mladenova 2000. Česko-bulharské a bulharsko-české slovníky – stav a perspektivy. – *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Studia Slavica* 5. Zeszyt 343, 127–133.
- Rusinov, R., St. Georgiev 1996. *Leksikologiya na balgarskiya knizhoven ezik*. Veliko Tarnovo: Abagar. [Русинов, Р., Ст. Георгиев 1996. *Лексикология на българския книжовен език*. Велико Търново: Абгар.]
- SBE 1999: *Savremenен balgarski ezik*. T. Boyadzhiev, Iv. Kutsarov, Y. Penchev. Fonetika. Leksikologiya. Slovoobrazuvane. Morfologiya. Sintaksis. Pod red. na chl. kor. prof. d-r Todor Boyadzhiev. Sofiya: IK Petar Beron. [СБЕ 1999: *Съвременен български език*. Т. Бояджиев, Ив. Куцаров, Й. Пенчев. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис. Под ред. на чл.кор. проф. д-р Тодор Бояджиев. София: ИК Петър Берон.]
- SI 1979. *Sapostavitelno izuchavane na chastnite leksikalni sistemi na slavyanskite ezitsi v sinhroniya i diahroniya*. Dokladi ot vtoroto rabotno zasedanie na leksikolozhko-leksikografskata komisiya pri mezhduнародniya komitet na slavistite, Varna, 5–9 noemvri 1976 g. Sofiya: Izd. na BAN. [СИ 1979. *Съпоставително изучаване на частните лексикални системи на славянските езици в синхрония и диахрония*. Доклади от второто работно заседание на лексиколожко-лексикографската комисия при Международния комитет на славистите, Варна, 5–9 ноември 1976 г. София: Изд. на БАН.]
- Stoychev, St. 1986. Monokolokabilni dumi като компоненти на frazemi v balgarskiya i che-shkiya ezik. – *Sapostavitelno ezikoznanie*, 6, 13–24. [Стойчев, Ст. 1986. Моноколокабилни думи като компоненти на фраземи в българския и чешкия език. – *Съпоставително езикознание*, 6, 13–24.]
- Stoychev, St. [rets.] 1990. Filipec, J., Fr. Čermák. Česká lexikologie. – *Sapostavitelno ezikoznanie*, 3, 95–97. [Стойчев, Ст. 1990 [рец.] J. Filipec – Fr. Čermák. Česká lexikologie. – *Съпоставително езикознание*, 3, 95–97.]
- Stoychev, St. [rets.] 1992. Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. – *Sapostavitelno ezikoznanie*, 2, 81–84. [Стойчев, Ст. [рец.] 1992. Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. – *Съпоставително езикознание*, 2, 81–84.]
- Stoychev 1995: Stoychev, St. [rets.] Slovník české frazeologie a idiomatiky. (Výrazy slovesné A – P; R – Ž) – *Sapostavitelno ezikoznanie*, 6, 1995, 81–85.
- Stoychev 1997: Stoychev, St. Leksikalni idiomi? – *Obshtnost i mnogoobrazie na slavyanskite ezitsi. Sbornik v chest na prof. Ivan Lekov*. Sofiya: ASD, 259–265. [Стойчев, Ст. 1997. Лексикални идиомы? – *Общност и многообразие на славянските езици. Сборник в чест на проф. Иван Леков*. София: АСД, 259–265.]
- Stoychev, St. 1998. Gramaticхни aspekti na frazeologichnite edinitsi. – *Balgari v Chehiya i chehi v Balgariya*. Shumen: UI Ep.Konstantin Preslavski. [Стойчев, Ст. 1998. Граматични аспекти на фразеологичните единици. – *Българи в Чехия и чехи в България*. Шумен: УИ Еп.Константин Преславски.]
- Stoyanov, S. 1964. Gramatika na balgarskiya knizhoven ezik. Fonetika i morfologiya. Sofiya: DI Nauka i izkustvo. [Стоянов, С. 1964. *Граматика на българския книжовен език. Фонетика и морфология*. София: ДИ Наука и изкуство.]
- Strakova, V. [рец.] 1987. Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání (red. Fr. Čermák, J. Hronek, J. Machač). – *Съпоставително езикознание*, 2, 102–103.
- Trávníček, Fr. 1951. *Mluvnické spisovné češtiny. Část I. Hláskosloví. Tvoření slov. Tvarosloví*. 1. vyd. 1948, Část 2, Skladba. 1. vyd. 1949, Slovanské nakladatelství.
- Trifonova, Y. 1982. Za leksikografskoto talkuvane na nyakoi glagoli za dvizhenie v savremenniya balgarski ezik (*lazya, vleka-vlacha*). – *Balgarski ezik XXXII* (1982), kn.

- 2, 141–148. [Трифонова, Й. 1982. За лексикографското тълкуване на някои глаголи за движение в съвременния български език (*лазя, влека-влача*). – *Български език* XXXII (1982), кн. 2, 141–148.]
- Trifonova, Y. 1982a. Za opozitsiyata IDA – HODYA v savremenniya balgarski ezik. – *Ezik i literatura*, XXXVII (1982), 4, 105–114. [Трифонова, Й. 1982a. За опозицията *ИДА – ХОДЯ* в съвременния български език. – *Език и литература*, XXXVII (1982), 4, 105–114.]
- Trifonova, Y. 1985. Za semantikata na edna dvoyka glagoli v savremenniya balgarski ezik (*yaham-yazdy* v sapostavka s *jeti-jezditi* v cheshkiya ezik). – *Slavistischen sbornik*. Sofiya: Izd. na BAN, 178–185. [Трифонова, Й. 1985. За семантиката на една двойка глаголи в съвременния български език (*яхам-яздя* в съпоставка с *jeti-jezditi* в чешкия език). – *Славистичен сборник*. София: Изд. на БАН, 178–185.]
- Trifonova, Y. 2012. Za chuzhdite dumi i interpretatsiyata im v savremennata balgarska i cheshka lingvistika. – *Balgarskata bohemistika dnes*. Sofiya: Paradigma, 38–52. [Трифонова, Й. 2012. За чуждите думи и интерпретацията им в съвременната българска и чешка лингвистика. – *Българската бохемистика днес*. София: Парадигма, 38–52.]
- Trifonova 2014: Formalni leksikalni kriterii za pryaka apelativizatsiya na proprii ot chuzhd proizvod v balgarski i cheshki (2). – *Yubileen sbornik 20 godini Bohemiya klub*. Sofiya: Paradigma, 136–146. [Трифонова, Й. 2014. Формални лексикални критерии за пряка апелативизация на проприи от чужд произход в български и чешки (2). – *Юбилеен сборник 20 години Бохемия клуб*. София: Парадигма, 136–146.]
- Vachkova, K. 1998. Karloviyat universitet v nauchnoto razvitiie na balgarskite lektori ezikovedi. – *Slavica Pragensia ad tempora nostra*. Eds. H. Gladková, V. Kříž. Praha: Univerzita Karlova, 1998, 57–61. [Вачкова, К. 1998. Карловият университет в научното развитие на българските лектори езиковеди. – *Slavica Pragensia ad tempora nostra*. Eds. H. Gladková, V. Kříž. Praha: Univerzita Karlova, 1998, 57–61.]
- Vatov, V. 1993. *Osnoven kurs po savremen en balgarski ezik. Ch. 2. Leksikologiya i frazeologiya*. Veliko Tarnovo: Asta. [Вътов, В. 1993. *Основен курс по съвременен български език. Ч. 2. Лексикология и фразеология*. Велико Търново: Аста.]
- Vatov, V. 1995. *Fonetika i leksikologiya na balgarskiya ezik*. Veliko Tarnovo: Abagar. [Вътов, В. 1995. *Фонетика и лексикология на българския език*. Велико Търново: Абагар.]
- Vatov, V. 1998. *Leksikologiya na balgarskiya ezik. Leksemika. Onomastika. Frazeologiya. Leksikografiya*. Veliko Tarnovo: Abagar. [Вътов, В. 1998. *Лексикология на българския език. Лексемика. Ономастика. Фразеология. Лексикография*. Велико Търново: Абагар.]
- Zidarova, V. 1998. *Oчерк po balgarska leksikologiya*. Plovdiv. [Зидарова, В. 1998. *Очерк по българска лексикология*. Пловдив.]

Речници:

- РСБКЕ: *Речник на съвременния български книжовен език*. Т. I–III. София: БАН, 1955–1957.
- ФРБЕ: К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. *Фразеологичен речник на българския език*. Т. 1-2. София: Изд. на БАН, 1974-1975.
- PSJČ: *Příruční slovník jazyka českého*. Díl I–VIII. Praha: Academia, 1935–1957.
- SČFI: *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Přírovnání (1983), Výrazy neslovesné (1988), Výrazy slovesné A–P, R–Ž (1994). Academia. Praha: 1983–1994.
- SSJČ: *Slovník spisovného jazyka českého*. Díl I–IV. Academia. Praha, 1960–1971.